

Наталія САВЕЛЮК

*Доктор психологічних наук, професор,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
nsavelyuk@ukr.net*

Михайло ЛЕВЧУК

*Здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
miwka.levchuk@gmail.com*

ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНІ ГРОМАДЯНИ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМА ТРАНСФОРМАЦІЇ ЦІННОСТЕЙ

Внаслідок збройного конфлікту, розв'язаного росією, Україна вперше зіткнулася з явищем вимушеної масштабної міграції населення. Вимушене внутрішнє переміщення було спричинене не лише бажанням втекти від військових дій та пов'язаних із ними небезпек, але й небажанням залишатись на тимчасово окупованих територіях, баченням свого майбутнього в Україні. Вимушене переміщення також супроводжується зміною соціального статусу, що проявляється у втраті майна та постійного житла, соціальних зв'язків, роботи та звичного рівня побуту. Сукупність зазначених чинників у поєднанні з психотравмувальними наслідками пережитих подій утворює складний соціально-психологічний контекст адаптації внутрішньо переміщених осіб [4].

У процесі інтеграції в нове середовище та пристосування до нових умов життя внутрішньо переміщених осіб, важливим механізмом особистісних змін є перебудова ідентичності. Польський дослідник П. Штомпка зазначав: психотравмувальні події призводять до руйнування усталених життєвих орієнтацій, що обумовлює глибоку перебудову способу мислення, поведінки та сприйняття власного життєвого світу назагал. Одним із ключових проявів травми дослідник також вважає виникнення кризи ідентичності, яка супроводжується процесами її відновлення або реконструкції [6]. У цьому контексті проблема визначення ціннісних орієнтирів, пошук та усвідомлення культурних кодів, характерних для інших регіонів країни, що здатні сприяти формуванню відчуття належності внутрішньо переміщених осіб до нових громад постає черговим викликом для соціуму в умовах сучасності [2].

Також українські дослідники звертають на увагу на те, що процес вимушеної міграції супроводжується не лише матеріальними втратами, а й суттєвими змінами у системі цінностей і соціальних орієнтацій. Так, Н.

Коваліско та С. Бубняк стверджують, що в умовах вимушеної міграції, вимушені переселенці проходять через втрату ustalених соціальних зв'язків, що зумовлює необхідність пристосовуватись до нових умов, що в свою чергу позначається на їхньому соціальному самопочутті, структурі ціннісних пріоритетів, та довіри до соціальних інститутів загалом. На їх думку, тривалий вплив нестабільності та невизначеності сприяє трансформації особистості, з орієнтацією на такі потреби як: безпека, соціальна підтримка, збереження соціальної ідентичності [3]. Водночас Ю. Середа у дослідженнях соціального капіталу вимушених мігрантів звертає увагу на те, що у процесі адаптації важливими є соціальні зв'язки, та відчуття інтегрованості у нову громаду. Дослідниця акцентує увагу на тому, що розширення кола соціальних контактів та підтримка зі сторони приймаючої громади позитивно впливають на зміну рівня соціальної ізоляції, а також формуванню відчуття приналежності до нового соціального середовища [5].

У дослідженні О. Беленок та А. Бови проаналізовано дані соціологічного опитування «Сегментація української аудиторії», проведеного Соціологічною групою «Рейтинг» у червні–липні 2024 року. На основі отриманих емпіричних даних автори здійснили порівняльний аналіз ціннісних орієнтацій, громадянської ідентичності та соціальних очікувань респондентів залежно від їхнього міграційного статусу. «Це опитування охопило всю підконтрольну територію України, за винятком тимчасово окупованих територій та районів без українського мобільного зв'язку, і було здійснене в межах щорічного моніторингу «Українське суспільство» Інституту соціології НАН України за допомогою комбінованої методології CATI-CAWI за фінансування Проєкту USAID «Трансформація комунікацій»» [1].

В межах даного дослідження відповідно до міграційного досвіду респондентів було сформовано три основні групи: іммобільне населення – особи без досвіду зміни місця постійного проживання у зв'язку з воєнними діями; внутрішньо переміщені особи – респонденти, які в результаті воєнних дій були вимушені змінити місце постійного проживання; реверсні мігранти – особи, які пережили вимушену міграцію через війну, але в міру обставин повернулись до попереднього місця проживання.

Згідно з результатами дослідження, для групи внутрішньо переміщених осіб характерним є підвищення значущості базової безпеки – як особистісної, так і безпеки близьких. Це вказує на актуалізацію базових потреб в умовах пережитих психотравмувальних подій, пов'язаних із вимушеним переселенням та значною втратою звичного способу життя та соціального середовища. Також у цієї групи спостерігається зростання запиту на соціальну підтримку від держави, що вказує на посилення очікувань від держави як основного суб'єкта

соціальної підтримки та допомоги. Серед іммобільного населення більшою мірою набувають актуальності цінності державної незалежності, національні ідеї та символічні компоненти колективної ідентичності – як, наприклад, спільна історія, культура тощо. Це може свідчити про переважання більш стабільних, менш зумовлених навколишніми обставинами ціннісних структур.

Щодо реверсних мігрантів, то в цьому питанні вони займають більш проміжну позицію, поєднуючи орієнтацію як на цінності безпеки, так і на збереження важливості державних і громадських пріоритетів. Така структура цінностей може бути сформована в результаті наявності різного досвіду – як внутрішнього переміщення, так і досвіду повернення до попереднього місця проживання. Назагал для всіх груп респондентів переважаними цінностями залишаються цінності загальнонаціональної єдності, громадської приналежності та віри у перемогу. Це вказує на високий рівень згуртованості українського суспільства в умовах війни, що триває [1].

Підбиваючи підсумки, можна стверджувати, що отримані результати вказують на те, що в умовах війни відбувається трансформація ціннісних орієнтирів у бік базових потреб – таких як безпека, соціальна підтримка, а міграційний досвід, своєю чергою, визначає ступінь вираженості таких змін та характер їх прояву в різних соціальних групах населення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Беленок О. А., Бова А. А. Міграційний статус українців в умовах війни: громадянська ідентичність, ціннісні пріоритети та очікування від держави. *Культура, наука, освіта: смисложиттєві цінності в сучасних умовах* : тези доповідей та повідомлень учасників VII Міжнародної міжгалузевої науково-практичної онлайн-конференції (Київ, 25–31 бер. 2026 р.). Київ, 2026. С. 318-328.
2. Газізова О. Трансформація ідентичностей внутрішньо переміщених осіб у процесі їх соціокультурної адаптації та інтеграції у нові територіальні громади. *Українознавство*. 2019. №4. С. 83-96.
3. Коваліско Н. В., Бубняк С. М. Соціальне самопочуття внутрішньо переміщених осіб в Україні: соціологічний дискурс : монографія. Львів, 2022. 294 с.
4. Новікова О. Ф. Внутрішньо переміщені особи: від подолання перешкод до стратегії успіху: монографія. Київ: НАН України, Ін-т економіки пром-сті, 2016. 448 с.
5. Середа Ю. В. Соціальний капітал внутрішньо переміщених осіб як чинник локальної інтеграції в Україні. *Український соціум*. 2015. № 3. С. 29–41.
6. Sztompka P. Cultural Trauma: The Other Face of Social Change. *European Journal of Social Theory*, 2000, 3(4), P. 449–466. DOI: /10.1177/136843100003004004].